

Հետաքննելով, թե ճարտասանութիւնը, թե փիլիսոփայութիւնը եւ թե պատմութիւնը — իւրաքանչիւր ունի իրենց յատուկ բանաստեղծութիւնները: Արուստն էլ անբաժան կապ ունի բանաստեղծական երեւոյթներին իր բոլոր մասնաճիւղերով — արձանագրական, նկարչական եւ ճարտարապետական: Բանաստեղծութիւնը մեր երեւակայութեան հունն է, մեր նուրբ զգացմունքներին եւ մեր բոլոր ներքին աշխարհի յազմունքն ու խռովայնոյ յորիքը, խնդութեան եւ զմայլման յայտարարը:

Անցնենք Սեբաստ Զահագի ինտրին եւ գրական գործունեութեան:

ՇՈՒՐԱՎԵՐ.

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Բ Ի Ի Թ Կ Պ Ե Ց Ը Ն Պ Ե Ե Ի Կ Ե Ն Գ Ե Ն

Իբրեւ լրացուցիչ մասն բաժնի Զարուծիւն Պետան Պէյի կենսագրութեան, զոր հրատարակած եմ ժամանակին, (ՏԵՍ "Հոկտեմբեր" 1896, թիւ փետրուարի, էջ 47.) կարելուր կը համարիմ ներկայացունել անոր մէկ քանի նամակները, որոնց՝ առիթ ունեցայ ծանօթանալ այս օրերս, շնորհիւ Լ. Խաչակի վ. Արապեանի, երբ կ'այցելէի Օրթագիւղի Անտոնեան Միաբանութեան Մատենադարանը:

Այս նամակներէն երկուքը մեծապէս կարելուր են, որովհետեւ կը յայտնեն թէ Պետան Պէյ եղած է Անտոնեան Հոգաբարձութեան Բանկալթիի Ս. Եակոբայ Հիւանդանոցին:

1854—57 տեւած ըլլալու է, անոր այդ պաշտօնավարութիւնը, որով հարկաւ մեծ բարեկարգութիւններ ըրաւ հոն:

Ամենէն կարելուր բանը զոր ըրած է, այն է՝ որ Հիւանդանոցի պարտեզին մէջ մեռել թաղելու ցուրտ եւ վատառողջ սովորութեան ընդդիմացած է, եւ յաջողած, թէեւ ուշ, բառնալ զայն անկէ:

Այս առթիւ է, որ այն ատենի Հայ կաթողիկոսներու Պատրիարք Լ. Նիկողայոս Կակոնեան վարդապետին ուղղած է նա երկու նամակ, որոնց առաջինը Հայաստան Թուրքերէն, գրուած է 1899 օգոստոս 19ին, եւ է հետեւեալը:

Փոքրադիւնիս:

Անտոնյան մեծիմաստ:

"Սէմաթիւն էֆէնտիմ".

Հիմաիլէ քատար սուրբ Թակօր նամ մահաւն ալլափնտէ պագը ֆաթիլէա ճէնապէլէրինի

տէֆն իթմէ զմիւստա, մէքուր մահալին մեմուրունտան բուզաթ թահսիլ իտիպ կէօմուրմիւշ տիրէր, շէյլէ քի վաքթի մուրուր իտիպ օլ մահալ պիր մէքալքը սիֆաթընա կիրմիւ տիր. պուհալ իտէ օլ մահալէ իտազ իտէն էհէլ ուկապընիլէթինէ պիլ աքս վէ մուզայիթի օլմարստան քաթի նազար, նէ ինսանիլէթէ նէ մեռնիլէթէ նէ ինսաֆէ վէ նէ հիլմէթէ մուաֆք օլապիլիր. Զիւնքի տիրի էօլիւլէր իլէ պիր մահալուէ իքամէթ իտմէլէրինի մազարաթը քիւլիւն օլտուղնէ իշտիսհ եք. Պիսպյէն ալէ մեճիս պատել միւգէքէրէ վէ միւթապէ շու ֆէնալըզն տէֆի վէ մէնի զմիւստա, պի իթ տիֆաք քարար վէրմիւ տիր քի, պուստան պէշլէ մեզքիւր մահալուէ հիւ պիր ճէնապէ միւսապաթ կէօմուրմէսի վէ պու քարար զաթիւր սէմայէթլէրինի վատիթաի պիլէրի իլէ միլլէթ մեճիսինէ իֆառնէ վէ թատաիլէրինի թահսիլ իտմէ պապնտա իշարէ ճէսարէթ քըլն. միւշ տըր էֆէնտիմ:

Քալաթա, 15 Օգոստոս 1855:

ԴՈՎԹ. ՊԵՏԱՆԵԱՆ

Սոյն նամակաւ որեւէ արգիւնք մը ձեռք չի բերելով, Պետան Պէյ տարի մը եւ աւելի յետոյ՝ 1856 Պեկտեմբեր 28ին կը գրէ երկրորդ մը քիւշ մը խիստ, որ էր այս:

Աս էօմաթլու եւ Գերեզաթլու Տէր Տէր Նիկողայոս էքալա. Կիւնիսէ Պատրիարք Հայոց Իմամի:

"Վսեմափայլ եւ Գերապայծառ Տէր Մինչեւ Հիմայ բոտ ինդրոյ ոմանց ազգայնոց սուրբ Եակոբայ բակին մէջ հանգուցեալնի կը թաղուէին:

Այժմ ինամատարաց ժողովքը կը հարկադրի ծանուցանել ազգային ժողովքին, որ յայտն հետէ չի պիտի կրնայ զիննիլ եւ տալ գերեզման որոյ եւ իցէ հանգուցելոյ, որովհետեւ ալ թաղման տեղ չի մնաց բովանդակ բակը գերեզմանով ծանուցուած ըլլալով:

Պէյօղլու սուրբ Եսէ" Ոսկե"

28 Պեկա՝ 1856:

Խառարհ Ծառայ

ՊԵՏԱՆԵԱՆ

Այս նամակէն վերջը, քիւշ մը ատեն եւս կը շարունակեն թաղել, բայց 1858ին վերջնակաւ կը փոխադրեն Հիլի:

Հասունեան եւ Հակահասունեան վէճերու միջոցին, բոխիլ Պետանեան թունդ Հակահասունեան մը, փափաքելով տեղի ունեցած ազգադաւ եւ ազգակործան վէճերու վերջ մը դնել, հայկական եկեղեցւոյ հետ ալ փոխութիւն մը թերեւս ձեռք բերելու նպատակաւ:

1868 Գեկտեմբեր 2ին՝ կարգ մը հարցումներ պարունակող գիր մը կ'ուղղէ խաղաղութեան հարցին հետեւ իւրականութեան վարչականութեան (յետոյ Պատրիարք Կ.Պոլսոյ)։

Պետականին այդ խիստ շահեկան գրին օրինակը, կը պակսէր Անտոնեան Միաբանութեան վանքի գիւղանին մէջ, բայց կար հոն Կերսէն Եպիսկոպոսի սուած շատ կարեւոր պատասխանը, իր իսկ ձեռքովը գրուած, որ կը կրէր 1868 Գեկտեմբեր 10 թուականը եւ էր հետեւեալը։

«Առ Կիւստանթնիյ Պետան պէշ
օրինակութեանը նա յարգանք»

Վսեմափայլ Ազգասէր Պէշ

Մեծաւ բերկրութեամբ ընկալալ 2եր Մեծապատուութեան Գեկտեմբեր 2 ամսութեան սուխուղութեամբ պատուական գիրը։ Թեպէտեւ ես տրուակ եմ ամենայն եկեղեցականաց Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, սակայն մեծ ցաւ է ինձ՝ այս համազգի եւ համարին եղբարց բաժանումը։ յատկապէս պատասխանատուութեան ենթարկուած են այն անձինք, որ անտեղի պատճառներու համար այս պատուական Հայ ժողովուրդը մասն մասն բաժանեցին, եւ յետ բաժանելոյն՝ միութիւնն օր քան օրէ այնքան դժուարացուցին, որ գրեթէ անհնարութեան տարին։

2եր հարցմանց պատասխանելով կը յայտնեմ թէ,

Ա. Հայ Հռոմէական Հատարակութեան եկեղեցական իշխանութեան կողմէն տեղի ունեցած փոփոխութիւնը եւ զանազան եղելութիւնք միութեան նախնի դժուարութիւններն եւ խոչընդոտ եւ գրեթէ յանհուն բազմապատկեցին։

Բ. Նոյն եկեղեցական իշխանութեան ձեռք ի սկզբանէ անտի գործուած թէ եկեղեցական եւ թէ քաղաքական իրողութիւնք՝ Հռոմայ եկեղեցական կառավարութիւնը յանհարկաւ ստակալի ներկայացուցին Հայոց Ազգին՝ որ ամէն բան մինչեւ իր թաղաւորութիւնը զոհած է, բայց ոչ իր եկեղեցւոյ անկախութիւնն, ինքնօրինութիւնն ու իրաւունքներն, կենսոք շափ պահպանելով զանոնք։ Չայստիկ համառօտիւ պատիւ ունիմ հաղորդել Ձեզ,

Ճալով յարգամբ

Ձերդ վսեմութեան

Խաղաղ, Ազգութար Եւ բարեկամ
1868 Գեկտ. 10, Խոնարհ ծառայ

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Քարտեղ խաղաղիդի»

Առանց անգրագառնալու Հասունեան եւ Հակահասունեան հին վէճերուն, որոնք արդարեւ մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ թռչած են ոչ նուազ տիրաւորի սեւ սեւ էջեր,

թոյլ կու տամ ինձ ըսել, թէ Կերսէն Եպ. Վարժապետեանի այս նամակը, 41 տարի յետոյ այսօր, որչափ հիմնաւի է, եւ որչափ խորհրդաւոր։

Անոր ծոցին մէջ կ'երեւակայեմ զգալ շունչ մը որ միութեան կենսունակ հոտը կը բուրէ, լսել ձայն մը՝ որ հայկական համարաշնութեան ընդհանուր միութեան քաղցր աղբակը կը հնչեցունէ. Ի՞նչ քաղցր շունչ... Ի՞նչ անշուշտ ձայն...

Այժմ առաւել քան երբէք, Թուրքիոյ ազատագրութեան այս վսեմ բայց բազմաբիրտ ձգնաժամերուն մէջ, երբ Թուրք բռնակալութեան զազիր ու օրհասական մէկ ծնացորդը նորէն հայ անմեղներու կենսը կը խցէ, եւ խոժ-գուժ կատաղութեամբ մը Հայ անմեղ արիւն-ներով կարմիր կը ներկէ Կիլիկեան մեր սուրբ հողերը, ա՜հ այժմ առաւել քան երբէք հայը հայուն փառելու է գրկապիկդ, հայը հայուն միանալու է սրտապիկդ, որ կըմտի, որ եկեղեցիի ալ որ պատկանի։

Որչափ սխալական էր, այն Հայ Եպ. Վարժապետեանի քարոզին աղագաւ գումարեցին Հայ, Հայ-կաթողիկէ, Հայ-բողոքական պատգամաւորութիւնները Բերայի Ս. Երրորդութեան մէջ Ապրիլ 5/18 ի կիրակի օրը։ Ինձ այնպէս կը թուի թէ առաջին անգամն էր որ Կ.Պոլսոյ մէջ տեղի կ'ունենար այդչափ խորհրդաւոր, այդչափ պատկառելի Հայ ժողով մը, ուր ալապաւան Հայեր մէկ սիրտ, մէկ հոգի, միջնորդութեամբ եղած, միեւնոյն ցաւը կը զգային սաստիկ, միեւնոյն աղի արցունքը կու լային դառնապէս, եւ շուտով՝ շատ շուտով թուշիկ կ'ուղէին, օգնութեան փութալ թալանուած, անգթօրէն ջարդուած եւ հրդեհուած Կիլիկեան հէգ Հայութեան։

Քանի վեճ էր տեւնալ այդ օրը տարբեր եկեղեցիներու պատկանող Հայ կղերներ՝ քով քովի, սիրտ սրտի, ձեռք ձեռքի, որ Կիլիկիոյ դաշտը քարուքանդ ընող հայկական ստակալի ջարդին ու կրակին համար միաշունչ եւ միաձայն ազադակ կը բառնային...

ան Կիլիկիա, վան Կիլիկիա
Աշխարհ օր մեզ ետուր արեւ։

Ճամարտապէս ազգային ժողով՝ այդ օրւան էր, հարազատապէս Հայկական ընդհանուր ժողով՝ այդ օրւան էր, սուրբ ժողով մըն էր այդ ժողովը օծուած ու նուիրագործուած ըլլալով Կիլիկիոյ խողխողուած Հայերուն ուղի խնայարուղի արիւնովը...

